

POTENCJALNE KIERUNKI DALSZEJ INTEGRACJI NA KONTYNENCIE EUROPEJSKIM W OBLICZU BREXITU

Streszczenie: Wydarzenia na arenie międzynarodowej zintensyfikowały w ostatnich latach debatę dotyczącą przyszłości Unii Europejskiej (UE). Głównym celem artykułu jest analiza potencjalnych kierunków rozwoju tego ugrupowania w obliczu Brexitu, odnosząca się do scenariuszy przyszłych relacji między UE a Wielką Brytanią oraz możliwych kierunków dalszego rozwoju integracji wskazanych przez Komisję Europejską (KE). W toku rozważań ustalono, że przyszły model relacji między UE a Wielką Brytanią może w istotnym stopniu zależeć od układu wzajemnych interesów między Wielką Brytanią a krajami odgrywającymi kluczowe role w funkcjonowaniu ugrupowania integracyjnego. Stwierdzono także prawdopodobieństwo zacieśniania współpracy pomiędzy krajami strefy euro i realizacji modelu integracji dwóch prędkości.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, integracja europejska, Brexit, Kontynentalne Partnerstwo

POTENTIAL DIRECTIONS OF FURTHER EUROPEAN INTEGRATION IN THE FACE OF BREXIT

Summary: This article summarizes the main themes of the debate on the future of the European Union (EU). The purpose is to analyze the possible directions of further European integration in the face of Brexit. The research method is an extensive literature review. The author has identified two research areas: (i) scenarios of the future relations between the EU and the United Kingdom (UK), (ii) five possible directions of further integration presented by the European Commission (EC). The author found that future relations between the EU and the UK might depend on the connections between the UK and the largest EU economies. Furthermore, there exists a probability of a strengthened cooperation within the Eurozone and a realization of 'two-speed Europe' scenario.

Key words: European Union, European integration, Brexit, Continental Partnership

Wprowadzenie

Głównym celem opracowania, który ma w znacznej mierze charakter przeglądowy, jest prezentacja oraz analiza wybranych scenariuszy dotyczących przyszłości integracji europejskiej. Za wyborem tak sformułowanej problematyki przemawia bieżąca sytuacja na arenie międzynarodowej, związana przede wszystkim z formalnym rozpoczęciem procedury Brexitu, czyli opuszczenia Unii Europejskiej (UE) przez Wielką Brytanię. Wydarzenie to w istotny sposób wpłynęło na pojawienie się wielu koncepcji opisujących potencjalne kierunki dalszej integracji, z których wybrane poddano analizie w niniejszym opracowaniu.

Artykuł składa się z pięciu części. W części drugiej podjęto próbę identyfikacji kluczowych wyzwań, przed którymi została postawiona UE w ostatnich latach. Kolejne dwie części objęły analizę kierunków dalszej integracji, odnosząc się kolejno do scenariuszy relacji między UE a Wielką Brytanią po Brexicie oraz pięciu potencjalnych kierunków rozwoju integracji wskazanych przez Komisję Europejską (KE). W podsumowaniu zawarto najważniejsze wnioski płynące z artykułu oraz wskazano możliwe kierunki dalszych badań.

Proces integracji europejskiej w obliczu współczesnych wyzwań

Można stwierdzić, że jeszcze na początku XX wieku większość analiz związanych z przyszłością i kierunkami dalszego rozwoju UE w szczególności koncentrowała się na potencjalnych rozszerzeniach składu członkowskiego tego ugrupowania. Przegląd literatury przedmiotu doprowadził do sformułowania wniosku, zgodnie z którym pod koniec pierwszej dekady XX wieku przed UE pojawiło się wiele poważnych wyzwań oraz zagrożeń dla jej dalszego funkcjonowania. Trzy spośród nich – uznane przez autorkę za szczególnie istotne – opisano w tej części artykułu.

Niewątpliwie za jedno z najpoważniejszych zagrożeń dla integracji europejskiej należy uznać wybuch globalnego kryzysu finansowego i gospodarczego. Za jego początek można przyjąć datę 15 września 2008 roku, a więc dzień upadku *Lehman Brothers*, będącego jednym z najbardziej prestiżowych amerykańskich banków inwestycyjnych¹. Ze względu na silne zintegrowanie światowych rynków finansowych, zjawiska kryzysowe – zapoczątkowane na amerykańskim rynku nieruchomości – relatywnie szybko zaczęły przenosić się do innych części świata, w tym również na kontynent europejski. Koncentrując się na sytuacji gospodarczej wyłącznie krajów strefy euro, warto odnotować dwa istotne fakty. Po pierwsze, jeszcze na początku 2008 roku produkcja na obszarze europejskiej unii walutowej rosła, a stopa bezrobocia spadła do rekordowo niskiego poziomu. Po drugie, już na początku 2009 roku sytuacja uległa znacznemu pogorszeniu – bezro-

¹ W. Nawrot, *Globalny kryzys finansowy XXI wieku – przyczyny, przebieg, skutki, prognozy*, CeDeWu, Warszawa 2009, s. 9.

bocie osiągnęło najwyższy poziom od momentu utworzenia strefy euro, a także zaobserwowano recesję. Można zatem stwierdzić, że problemy, które na początku dotyczyły tylko europejskich banków, zaczęły negatywnie oddziaływać na sytuację finansową całych krajów. Za punkt krytyczny należy uznać ujawnienie nadmiernego zadłużenia greckiej gospodarki w październiku 2009 roku. Okazało się wówczas, że deficyt oraz dług publiczny tego kraju znacznie przekraczały poziomy, które prezentowano w oficjalnych statystykach. Co warte podkreślenia, fakt ten w istotny sposób wpłynął również na zmianę stosunku rynków finansowych do innych zadłużonych krajów członkowskich strefy euro². Wydaje się, że doświadczenia związane z kryzysem finansowym i gospodarczym ostatnich lat pozwalają sformułować dwa istotne wnioski. Po pierwsze, kryzys ten z pewnością unaoczniał błędy w budowie struktury instytucjonalnej strefy euro. Po drugie, wywołał on refleksję nad tym, że duże zróżnicowanie poziomu rozwoju krajów członkowskich całej UE może skutkować zarówno kolejnymi problemami, jak i rozbieżnymi wizjami ich rozwiązywania w przyszłości.

Drugie istotne wyzwanie stanowi kwestia kryzysu migracyjnego, który w literaturze przedmiotu bywa określany mianem „największego problemu UE od początku jej istnienia”³. Należy zaznaczyć bowiem, że jest to największy kryzys uchodźczy od czasu zakończenia drugiej wojny światowej, którego w znacznym stopniu źródłem są konflikty oraz prześladowania „w strefie szerszego sąsiedztwa Europy”. Można stwierdzić, że od początku 2015 roku UE reagowała na ten kryzys zgodnie z trzema głównymi celami, przez które rozumie się: ratowanie życia ludzi, zapewnienie niezbędnej ochrony osobom pozostającym w potrzebie, kontrolę oraz zarządzanie granicami krajów i mobilnością⁴.

Za trzecie wyzwanie, kluczowe dla dalszego funkcjonowania UE, niewątpliwie należy uznać wynik referendum w Wielkiej Brytanii, będący następstwem rozpoczęcia procedury Brexitu w marcu 2017 roku. Można w tym miejscu zauważyć, że formalna procedura, dotycząca opuszczania struktur integracyjnych, została opisana w art. 50 *Traktatu o Unii Europejskiej* (TUE). Zgodnie z tym artykułem, każdy kraj członkowski może podjąć decyzję o wystąpieniu z UE, a czas trwania tego procesu nie powinien być dłuższy niż dwa lata⁵. Wydaje się, że warto

² Np.: P. Gajewski, *Kryzys w strefie euro: przyczyny, przebieg i perspektywy jego rozwiązania*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2013.

³A. Weinar, *Kryzys migracyjny w Europie. Czy rozwiązanie problemu uchodźców leży w rękach Turcji?*, „Centrum Stosunków Międzynarodowych”, 2016, <http://csm.org.pl/pl/2016/1646-czy-rozwiazanie-problemu-uchodzcow-lezy-w-rekach-turcji-komentarz-csm> (data wejścia: 13.05.2017).

⁴ *Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego i Rady. Stawić czoła kryzysowi uchodźczemu w Europie: rola Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych*, Bruksela 2015, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015JC0040&from=PL> (data wejścia: 13.05.2017).

⁵ Warto odnotować, że art. 50 TUE dopuszcza możliwość przedłużenia okresu negocjacji. Dzieje się to wówczas, gdy „Rada Europejska w porozumieniu z danym Państwem Członkowskim podejmie jednomyślnie decyzję o przedłużeniu tego okresu”; szerzej zob. *Traktat o Unii Euro-*

w tym miejscu pokrótce odnieść się do kwestii gospodarczych i zaznaczyć, że UE jest największym partnerem handlowym Wielkiej Brytanii. Można zatem skonstatować, że członkostwo tego kraju w strukturach integracyjnych – skutkujące brakiem opłat celnych – w istotny sposób wpływa na redukcję kosztów związanych z wzajemną wymianą handlową⁶. Mając na uwadze to, że Wielka Brytania jest jedną z największych gospodarek UE oraz wpłaca relatywnie wysokie składki do unijnego budżetu, można oczekiwać, że negocjacje dotyczące warunków opuszczenia struktur integracyjnych przez ten kraj będą stosunkowo skomplikowane⁷.

Na podstawie rozważań zawartych w tej części artykułu należy sformułować konkluzję, że przed UE stoją poważne wyzwania związane z koniecznością zapewnienia zarówno bezpieczeństwa, jak i dobrobytu mieszkańcom poszczególnych krajów członkowskich. Ponadto, godne uwagi jest to, że wszystkie opisane w tej części opracowania wydarzenia w istotny sposób wpłynęły na intensyfikację rozważań dotyczących z jednej strony potencjalnych kierunków dalszej integracji europejskiej, z drugiej natomiast zagrożeń dla obecnego kształtu UE⁸.

Scenariusze relacji między Unią Europejską a Wielką Brytanią w kontekście rozpoczęcia procedury Brexitu

Analizując aspekt związany z decyzją o opuszczeniu struktur integracyjnych przez Zjednoczone Królestwo należy zauważyć, że eurosceptyczna postawa towarzyszyła Wielkiej Brytanii właściwie od samego początku procesu integracji europejskiej⁹. Niewątpliwie za potwierdzenie takiego stanu rzeczy można uznać przystąpienie tego kraju do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) dopiero kilkanaście lat po podpisaniu Traktatu Rzymskiego przez kraje rdzenia¹⁰. Na uwagę również zasługuje fakt, że za jedną z istotnych przyczyn zarządzenia

pejskiej (wersja skonsolidowana), http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14803&Itemid=945 (data wejścia: 14.05.2017).

⁶ Zob. np. S. Dhingra, G. Ottaviano, T. Sampson, J. Van Reenen, *The consequences of Brexit for UK trade and living standards*, „Centre for Economic Performance”, 2016, <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/brexit02.pdf> (data wejścia: 11.05.2017).

⁷ Wybrane scenariusze, dotyczące potencjalnych relacji między UE a Wielką Brytanią po Brexicie, przedstawiono w dalszej części niniejszego opracowania.

⁸ Z uwagi na ograniczenia związane z objętością pracy, w dalszej części opracowania rozważania oparto na wskazaniu potencjalnych kierunków rozwoju integracji europejskiej wyłącznie w obliczu Brexitu, stanowiącego, w opinii autorki, kluczowe wyzwanie dla przyszłości UE.

⁹ Zob. np. J. Tarnowska, *Rola Niemiec w procesie tworzenia strefy euro*, [w:] *Nauka i Pasja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków (w druku).

¹⁰ M. Wajda-Lichy, *Eurosceptyczna postawa Wielkiej Brytanii wobec Unii Gospodarczej i Walutowej – wnioski dla Polski*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, 2002, nr 600.

przez premiera D. Camerona referendum w sprawie Brexitu uważa się niechęć UE do podejmowania istotnych reform¹¹.

Nawiązując do kwestii negocjacji przyszłych relacji między Wielką Brytanią a UE warto zacząć od tego, że w ostatnich dekadach ugrupowanie to zawarło stosunkowo dużo porozumień regulujących współpracę z krajami trzecimi. Porozumienia te w znacznej mierze stanowią kombinacje dwóch kryteriów – głębokości integracji gospodarczej, a także intensywności integracji politycznej. Wydaje się zarazem, że ich treść może być istotnym punktem odniesienia zarówno dla Wielkiej Brytanii, jak i dla krajów członkowskich UE w toczących się negocjacjach¹². Z tej racji, że po ogłoszeniu wyników referendum w Wielkiej Brytanii, w debacie pojawiła się wizja oparcia wzajemnej współpracy na zasadach charakteryzujących model norweski. Model ten przedstawiono w niniejszym opracowaniu¹³.

Analizując charakter relacji między Norwegią a UE, warto skupić się na dwóch kluczowych kwestiach. Po pierwsze, Norwegia stosuje unijne przepisy w zakresie jednolitego rynku, które wiążą się z wszystkimi czterema swobodami, a więc kolejno ze swobodnym przepływem towarów, usług, kapitału i osób¹⁴. Jednak należy zaznaczyć, że w dostępie Norwegii do unijnego rynku występują wyjątki, odnoszące się przede wszystkim do kwestii związanych z rolnictwem i rybołówstwem¹⁵. Ponadto, kraj ten, niebędący w unii celnej, nie stosuje wspólnych z UE taryf celnych w wymianie handlowej z krajami trzecimi. Po drugie, Norwegia – podobnie jak kraje członkowskie UE – płaci składki do unijnego budżetu, finansując w ten sposób głównie programy badawcze, edukacyjne oraz agencje, z którymi współpracuje. Trzeba zauważyć, że – ze względu na brak norweskich reprezentantów w gremiach decyzyjnych UE – wpływ tego kraju na charakter polityki oraz regulacji unijnych w obrębie wspólnego rynku jest stosunkowo ograniczony. Możliwy jest on szczególnie dzięki udziałowi wybranych specjalistów z krajów EOG w pracach KE „na wczesnym etapie formułowania propozycji legislacyjnych”¹⁶.

¹¹ M. K. Brunnermeier, H. James, J. P. Landau, *The Euro and the Battle of Ideas*, Princeton University Press, Princeton 2016, s. 272 i n.

¹² K. Borońska-Hryniewiecka, E. Kaca, S. Płóciennik, P. Toporowski, *Relacje Unia Europejska – Wielka Brytania po ewentualnym Brexicie. Stanowiska Niemiec, Francji, Włoch, Hiszpanii i Polski*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2016.

¹³ Szerzej na temat innych dotychczasowych modeli współpracy UE z krajami trzecimi np.: K. Borońska-Hryniewiecka i in., *Relacje Unia Europejska – Wielka Brytania po ewentualnym Brexicie. Stanowiska Niemiec, Francji, Włoch, Hiszpanii i Polski*, op. cit.

¹⁴ Trzeba wspomnieć, że obecność Norwegii na wspólnym rynku opiera się na jej członkostwie w Europejskim Obszarze Gospodarczym (EOG), obejmującym: wszystkie kraje członkowskie UE, Norwegię, Islandię i Lichtenstein.

¹⁵ Szerzej np.: K. Heidar, *Norway: Elites on Trial*, Westview Press, Boulder, 2001; A. Boryczka-Cichy, *Norwegia a kwestia integracji ze strukturami Unii Europejskiej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2012, nr 123.

¹⁶ K. Borońska-Hryniewiecka i in., *Relacje Unia Europejska – Wielka Brytania po ewentualnym Brexicie. Stanowiska Niemiec, Francji, Włoch, Hiszpanii i Polski*, op. cit.

Jeżeli chodzi natomiast o inne potencjalne scenariusze współpracy między UE a Wielką Brytanią po Brexicie, to warto wspomnieć o – uznawanej za przełomową – wizji Kontynentalnego Partnerstwa. J. Pisani-Ferry i inni będący autorami tej koncepcji, twierdzą, że w referendum Brytyjczycy zdecydowali się na odrzucenie zarówno swobody przepływu osób, jak i integracji politycznej. Dlatego właśnie ogólne zasady zaproponowanego modelu współpracy w głównej mierze koncentrują się na trzech kwestiach: gwarancji trzech swobód (z wyłączeniem swobodnego przepływu osób), możliwości przyjmowania określonych kwot pracowników mogących podejmować pracę w krajach członkowskich Partnerstwa, „wizji budowania europejskiej odpowiedzi na globalne wyzwania”. Co więcej, w opinii autorów, przyjęcie tego typu porozumienia mogłoby w dłuższej perspektywie czasowej stanowić również próbę usystematyzowania relacji między UE a krajami spoza Wspólnoty, w tym także Ukrainą i Turcją¹⁷.

Warto także odnotować, że w literaturze przedmiotu pojawiły się analizy związane z warunkami współpracy potencjalnie preferowanymi przez największe gospodarki UE. Zasadne wydaje się wyróżnienie przez K. Borońską-Hryniewiecką i innych trzech głównych czynników, od których mogą zależeć preferencje poszczególnych krajów w odniesieniu do formy porozumienia z Wielką Brytanią, tj.: siły powiązań gospodarczych między danym krajem a Wielką Brytanią, stopnia zbieżności ze stanowiskiem Wielkiej Brytanii w kwestii polityki gospodarczej realizowanej na poziomie UE, stopnia podobieństwa wizji dotyczących przyszłości integracji¹⁸.

Mając na uwadze przywódczą rolę Niemiec i Francji w strukturach integracyjnych¹⁹, warto skupić się na analizie preferencji właśnie tych dwóch krajów. Niemcy – posiadające silne powiązania gospodarcze z Wielką Brytanią w sferach handlu towarami, usługami oraz inwestycji bezpośrednich – powinny preferować zapewnienie Zjednoczonemu Królestwu dostępu do wspólnego rynku. Z kolei zbliżone przekonania w wielu kwestiach polityki gospodarczej²⁰ mogą w istotny sposób skłonić RFN do chęci utworzenia wspólnych gremiów konsultacyjno-decyzyjnych. Za aspekt, który niewątpliwie różni oba kraje, należy natomiast uznać poglądy odnoszące się do potencjalnych kierunków dalszej integracji. Można zatem oczekiwać, że stanowisko Niemiec będzie zmierzało do oddzielenia brytyjskiego wpływu na kwestie gospodarcze od spraw politycznych (w tym dotyczą-

¹⁷ J. Pisani-Ferry, N. Röttgen, A. Sapir, P. Tucker, G. B. Wolff, *Europe after Brexit: A proposal for a continental partnership*, „Bruegel”, 2016, <http://bruegel.org/wp-content/uploads/2016/08/EU-UK-20160829-final-1.pdf> (data wejścia: 10.05.2017).

¹⁸ K. Borońska-Hryniewiecka i in., *Relacje Unia Europejska – Wielka Brytania po ewentualnym Brexicie. Stanowiska Niemiec, Francji, Włoch, Hiszpanii i Polski*, op. cit.

¹⁹ Zob. np. A. Barabasz, B. Koszel, M. Książniakiewicz, *Przywódcztwo Niemiec i Francji w Unii Europejskiej w XXI w. Problemy i wyzwania*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2016.

²⁰ Warto w tym miejscu odnotować, że w ostatnich latach Niemcy oraz Wielka Brytania przeprowadziły podobne reformy zarówno na rynku pracy, jak i w polityce socjalnej; zob. K. Borońska-Hryniewiecka i in., *Relacje Unia Europejska – Wielka Brytania po ewentualnym Brexicie. Stanowiska Niemiec, Francji, Włoch, Hiszpanii i Polski*, op. cit.

cych przede wszystkim przyszłości UE). Tymczasem Francja z uwagi na relatywnie intensywną wymianę handlową oraz poziom wzajemnych inwestycji, podobnie jak Niemcy, może dążyć do ukształtowania relacji z Wielką Brytanią na poziomie wspólnego rynku. Ze względu na odmienne stanowiska w wielu kwestiach polityki gospodarczej²¹, a zarazem różne zróżnicowane wizje związane z przyszłością integracji można stwierdzić, że Francja nie będzie preferowała modelu zakładającego udział Wielkiej Brytanii w procesach konsultacyjno-decyzyjnych²².

Dokonany w tej części opracowania przegląd literatury przedmiotu pozwala sformułować dwa istotne wnioski. Po pierwsze, wydaje się, że mimo funkcjonowania określonych modeli relacji między UE a krajami trzecimi, Wielka Brytania będzie dążyła do wynegocjowania indywidualnego charakteru współpracy z ugrupowaniem. Po drugie, za największe wyzwanie w tym obszarze niewątpliwie można uznać wypracowanie warunków satysfakcjonujących zarówno Wielką Brytanię, jak i wszystkie kraje członkowskie UE.

„Scenariusze dla Europy do roku 2025” według Komisji Europejskiej

Biała księga w sprawie przyszłości Europy, przedstawiona przez KE w marcu 2017 roku, z pewnością stanowi istotny wkład do debaty dotyczącej możliwych kierunków ewolucji UE po Brexicie. Co warto podkreślić, podstawą rozważań Komisji jest założenie, że dalsza integracja będzie następować w gronie 27 krajów członkowskich. W dokumencie zostało zaproponowanych pięć scenariuszy przyszłości integracji europejskiej, a mianowicie:

1. „kontynuacja” – scenariusz przewidujący koncentrację UE na realizacji obecnego programu reform, jego bieżącej aktualizacji oraz zapewnieniu zatrudnienia, inwestycji i wzrostu gospodarczego;
2. „nic poza jednolitym rynkiem” – scenariusz, którego realizacja wiązałaby się z ograniczeniem integracji wyłącznie do jednolitego rynku, a także z perspektywą wprowadzenia systematycznych kontroli osób (głównie z uwagi na ograniczenie współpracy w zakresie bezpieczeństwa);
3. „ci, którzy chcą więcej, robią więcej” – scenariusz zakładający z jednej strony zachowanie jedności UE w gronie 27 krajów członkowskich, z drugiej natomiast umożliwiający powstawanie tzw. koalicji chętnych, mających na celu ściślejszą współpracę między wybranymi krajami w określonych obszarach polityki;
4. „robić mniej, ale efektywniej” – scenariusz, zgodnie z którym UE miałyby skoncentrować swoją uwagę na kilku kluczowych obszarach (takich jak handel i innowacje), jednocześnie znacząco ograniczając lub zaprzestając działalności na innych polach;

²¹ Francja sprzyja regulacji, natomiast Wielka Brytania opowiada się za deregulacją.

²² Szerzej zob. np. K. Borońska-Hryniewiecka i in., *Relacje Unia Europejska – Wielka Brytania po ewentualnym Brexicie. Stanowiska Niemiec, Francji, Włoch, Hiszpanii i Polski*, op. cit..

5. „robić wspólnie znacznie więcej” – scenariusz wiążący się z pogłębianiem integracji w ramach 27 krajów członkowskich UE oraz dążeniem do wzmocnienia strefy euro²³.

W tym miejscu uzasadnione jest przytoczenie stanowiska autorów *Białej księgi*, zgodnie z którym, opisane scenariusze „nie są szczegółowymi planami działania ani zaleceniami politycznymi”, a ich celem jest „skłonienie do przemysłów”²⁴. Wydaje się zatem, że mogą one zostać uznane za punkt wyjścia do dalszej debaty oraz rozważań dotyczących przyszłości UE-27²⁵. Jednak warto zwrócić uwagę na scenariusz trzeci i perspektywę powstawania tzw. koalicji chętnych. Należy bowiem zauważyć, że realizacja tej wizji łączyłoby się z podążaniem UE w kierunku „integracji dwóch prędkości” oraz możliwym zacieśnianiem współpracy w ramach strefy euro. Niewątpliwie miałyby to istotny wpływ na gospodarkę krajów z derogacją czasową, w tym także Polski. Warto również zaznaczyć, że Polska jest obecnie jedną z największych gospodarek UE pozostających poza obszarem wspólnej waluty²⁶.

Podsumowanie

Głównym celem niniejszego opracowania była prezentacja oraz analiza wybranych scenariuszy dotyczących potencjalnych kierunków rozwoju integracji europejskiej w obliczu Brexitu. Omówione w artykule zagadnienia pozwalają na sformułowanie kilku istotnych wniosków. W odniesieniu do kwestii przyszłego charakteru relacji między UE a Wielką Brytanią można oczekiwać, że ich kształt nie będzie stanowił całkowitego odzwierciedlenia żadnego z obecnie funkcjonujących modeli współpracy UE z krajami trzecimi. Wydaje się także, że ostateczna forma tych relacji może w istotnym stopniu zależeć od układu wzajemnych interesów między Wielką Brytanią a krajami odgrywającymi istotne role w funkcjonowaniu UE (w tym największymi gospodarkami ugrupowania – Niemcami i Francją). Warto również zwrócić uwagę na jeden ze scenariuszy dalszej integracji europejskiej wskazany przez KE, zakładający możliwość realizacji wizji „Europy dwóch prędkości”. Należy bowiem zauważyć, że kwestia potencjalnej realizacji właśnie tego scenariusza mogłaby mieć istotne znaczenie w debacie dotyczącej

²³ Komisja Europejska, *Biała księga w sprawie przyszłości Europy. Refleksje i scenariusze dotyczące przyszłości UE-27 do 2025 roku*, Bruksela 2017, s. 15 i n., https://ec.europa.eu/commission/white-paper-future-europe_pl (data wejścia: 13.05.2017).

²⁴ Ibidem, s. 15.

²⁵ Szerzej o „procesie refleksji nad *Białą Księgą*” zob. Komisja Europejska, *Biała księga*, op. cit., s. 28.

²⁶ Należy zauważyć, że w ostatnim czasie debata dotycząca potencjalnego członkostwa Polski w strefie euro uległa intensyfikacji; szerzej zob. np.: A. Wojtyna, *Warto rozmawiać o Euro*, „Rzeczpospolita”, 2017, <http://www.rp.pl/Opinie/303279843-Andrzej-Wojtyna-Warto-rozmawiac-o-Euro.html>. (data wejścia: 13.05.2017), G. Kołodko, *Czy Polska zbawi Europę?*, „Rzeczpospolita”, 2017, <http://www.rp.pl/Publicystyka/301029893-Grzegorz-Kolodko-Czy-Polska-zbawi-Europe.html>. (data wejścia: 13.05.2017).

perspektywy członkostwa Polski w strefie euro. Podsumowując rozważania zawarte w niniejszym artykule, można skonstatować, że spektrum prezentowanych w literaturze przedmiotu potencjalnych scenariuszy dotyczących integracji europejskiej jest relatywnie szerokie. Uzasadnione wydaje się także stwierdzenie, że dużą rolę w wyznaczaniu kierunku dalszej ewolucji UE mają szansę odegrać wyniki wyborów prezydenckich we Francji oraz wyborów parlamentarnych w Niemczech w 2017 roku²⁷.

Wśród kierunków dalszych badań nad przyszłością integracji europejskiej, wykraczających poza tematykę związaną z Brexitem i wymagających osobnego opracowania, można określić: analizę perspektyw rozszerzenia UE o nowe kraje członkowskie²⁸, próbę identyfikacji czynników wpływających na kształtowanie się eurosceptycznej postawy Wielkiej Brytanii wobec procesu integracji europejskiej, analizę potencjalnych scenariuszy funkcjonowania strefy euro z uwzględnieniem dyskusji nad reformą jej struktury instytucjonalnej, analizę potencjalnych korzyści i kosztów członkostwa Polski w UGW w kontekście możliwości realizacji wizji „integracji dwóch prędkości”.

Literatura

1. Barabasz A., Koszel B., Księżniakiewicz M., *Przywódstwo Niemiec i Francji w Unii Europejskiej w XXI w. Problemy i wyzwania*, Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2016.
2. Borońska-Hryniewiecka K., Kaca E., Płóciennik S., Toporowski P., *Relacje Unia Europejska – Wielka Brytania po ewentualnym Brexicie. Stanowiska Niemiec, Francji, Włoch, Hiszpanii i Polski*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2016.
3. Boryczka-Cichy A., *Norwegia a kwestia integracji ze strukturami Unii Europejskiej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2012, nr 123.
4. Brunnermeier M. K., James H., Landau J.P., *The Euro and the Battle of Ideas*, Princeton University Press, Princeton 2016.
5. Dhingra S., Ottaviano G., Sampson T., Van Reenen J., *The consequences of Brexit for UK trade and living standards*, „Centre for Economic Performance”, 2016, <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/brexit02.pdf> (data wejścia: 13.05.2017).
6. Gajewski P., *Kryzys w strefie euro: przyczyny, przebieg i perspektywy jego rozwiązania*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2013.
7. Heidar K., *Norway: Elites on Trial*, Westview Press, Boulder, 2001.
8. Kołodko G., *Czy Polska zbawi Europę?*, „Rzeczpospolita”, 2017, <http://www.rp.pl/Publicystyka/301029893-Grzegorz-Kolodko-Czy-Polska-zbawi-Europe.html>. (data wejścia: 13.05.2017).
9. Komisja Europejska, *Biała księga w sprawie przyszłości Europy. Refleksje i scenariusze dotyczące przyszłości UE-27 do 2025 roku*, Bruksela 2017, https://ec.europa.eu/commission/white-paper-future-europe_pl (data wejścia: 13.05.2017).

²⁷ W momencie powstawania niniejszego artykułu miały już miejsce wybory prezydenckie we Francji, w których zwycięstwo odniósł E. Macron. Wybory parlamentarne w Niemczech odbyły się we wrześniu 2017 roku.

²⁸ Głównie w kontekście kryzysu migracyjnego i potencjalnego członkostwa Turcji w strukturach integracyjnych.

10. Nawrot W., *Globalny kryzys finansowy XXI wieku – przyczyny, przebieg, skutki, prognozy*, CeDeWu, Warszawa 2009.
11. Pisani-Ferry J., Röttgen N., Sapir A., Tucker P., Wolff G. B., *Europe after Brexit: A proposal for a continental partnership*, „Bruegel” 2016, <http://bruegel.org/wp-content/uploads/2016/08/EU-UK-20160829-final-1.pdf>. (data wejścia: 10.05.2017).
12. Tarnowska J., *Rola Niemiec w procesie tworzenia strefy euro*, [w:] *Nauka i Pasja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków (w druku).
13. *Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana)*, http://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article&id=14803&Itemid=945, (data wejścia: 14.05.2017).
14. Wajda-Lichy M., *Eurosceptyczna postawa Wielkiej Brytanii wobec Unii Gospodarczej i Walutowej – wnioski dla Polski*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, 2002, nr 600.
15. Weinar A., *Kryzys migracyjny w Europie. Czy rozwiązanie problemu uchodźców leży w rękach Turcji?*, „Centrum Stosunków Międzynarodowych”, 2016, <http://csm.org.pl/pl/2016/1646-czy-rozwiazanie-problemu-uchodzcow-lezy-w-rekach-turcji-komentarz-csm> (data wejścia: 13.05.2017).
16. Wojtyna A., *Warto rozmawiać o Euro*, „Rzeczpospolita”, 2017, <http://www.rp.pl/Opinie/303279843-Andrzej-Wojtyna-Warto-rozmawiac-o-Euro.html> (data wejścia: 13.05.2017).
17. *Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego i Rady. Stawić czoła kryzysowi uchodźczemu w Europie: rola Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych*, Bruksela 2015, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015JC0040&from=PL> (data wejścia: 13.05.2017).